

Березянюк Т.В., д.е.н., доц.,
Зав.кафедрою економіки праці та
менеджменту Національний
університет харчових технологій
ORCID ID: 0000-0001-9228-4239
Researcher ID: F-8763-2018

T. Bereziianko, Doctor of Economic Sciences,
associate professor,
National University of Food Technologies

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В ПАРАМЕТРАХ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Дана стаття продовжує цикл публікацій з проблем корпоративного управління. В запропонованому матеріалі розглядаються причини та європейські вимоги до корпоративного сектору з розкриття інформації, забезпечення прозорості. Поточну публікацію присвячено розгляду вимог ЄС до прозорості, місця цього напрямку в новій конструкції ринкового устрою та корпоративної соціальної відповідальності як системи забезпечення розкриття інформації. Увагу приділено настановам та рішенням Самітів G-20, вимогам ОЄСР, нормативному регулюванню ЄС, практиці впровадження прозорості в рамках концепції корпоративної соціальної відповідальності, всім аспектам прозорості. Необхідність державного та суспільного регулювання процесом діяльності власника продемонстровано на прикладі олігопольної структури національної оліє-жирової промисловості. В олігопольному ядрі, незалежно від підпорядкування компанії, вкорінилася маніпулятивна практика ділових стосунків, що ґрунтуються на особистих преференціях, елітарності або особливих відносинах із владною адміністрацією. Джерелом всіх негараздів в національній практиці корпоративного управління є втаємничення бенефіціарних власників акцій компанії та голосування ними. Мова йде про

виведення активів, шахрайстві з боку власників із застосуванням маніпулятивних схем розмивання часток у статуті, фіктивного банкрутства тощо. В наслідок неврегульованості питання надання суспільству інформації щодо транзитів власності відносно багатьох галузей та виробничих комплексів втрачено сенс відносити їх до сфери національної економіки, оскільки усіма складовими його змінено українську приналежність.

Ключові слова. Власність, прозорість, корпоративне управління, Саміт G-20, ЄС

DISCLOSURE OF INFORMATION IN THE PARAMETERS OF FORMATION OF A SOCIALLY RESPONSIBLE ENTERPRISE

Annotation. This article continues the series of publications on corporate governance issues. The proposed material considers the reasons and European requirements for the corporate sector to disclose information, ensure transparency. The current publication is devoted to the consideration of the EU requirements for transparency, the place of this direction in the new construction of the market system and corporate social responsibility as a system for ensuring disclosure of information. Attention is paid to the guidelines and decisions of the G-20 Summits, OECD requirements, EU regulations, the practice of implementing transparency within the concept of corporate social responsibility, all aspects of transparency. The need for state and social regulation of the owner's activity is demonstrated by the example of the oligopolistic structure of the national oil and fat industry. In the oligopolistic core, regardless of the company's subordination, manipulative practices of business relations based on personal preferences, elitism or special relations with the government administration have taken root. The source of all the troubles in the national practice of corporate governance is the secrecy of the beneficial owners of the company's shares and voting by them. We are talking about the withdrawal of assets, fraud on the part of owners with the use of manipulative schemes of erosion of shares in the charter, fictitious bankruptcy, and so on. As a result of the unresolved issue of providing the public with information

on property transits in relation to many industries and production complexes, it makes no sense to refer them to the national economy, as all its components have changed their Ukrainian affiliation.

Particular attention is paid to all aspects of transparency: the rights of executive bodies and top management, legislative transmission and interpretation, agreements (especially when concluding agreements "with interest"), projected risk, structure, management policy and formation of the Corporate Governance Code, including relations with workers and stakeholders.

Keywords. Ownership, Transparency, Corporate Governance, G-20 Summit, EU

Постановка проблеми. Світове ринкове співтовариство почало приділяти увагу розвитку процесу зближення інтересів суспільства та корпоративного сектора ще з 90-х років минулого століття.

В матеріалах Саміту G-20 безпосередньо зазначено: уряди мають розробляти прозоре, справедливе та надійне регулювання бізнесу, включаючи постійний моніторинг та нагляд за його діяльністю [1]. Уряди та компетентні органи повинні підтримувати не лише макростабільність внутрішнього середовища, але і забезпечити підпорядкування ринків капіталу та фінансових посередників належному та передбачуваному регуляторному та наглядовому механізму у межах національних юрисдикцій.

Аналіз попередніх досліджень. Останнім часом з'являються законодавчі та підзаконні акти щодо регулювання діяльності та укладання угод із використанням інсайдерської інформації [2], уносяться поправки до статей діючого законодавства, оновлюються правила щодо подання інформації та забезпечення прозорості діяльності. Проте в економічній науковій спільноті цьому напрямку дослідження приділяється замало уваги. Серед найбільш відомих робіт слід відзначити праці: Фокс М.[3], Татару Б.[4], Новікова О.Ф. [5], Саприкіна М.В.[6] .

Мета статті. Євроінтеграційний напрямок вимагає від національної спільноти приділення уваги забезпеченню прозорості внутрішньої та зовнішньої діяльності корпоративних структур.

Результати дослідження. Систематизація та узагальнення вимог та завдань, що викладені у означених документах, дозволили сконцентрувати перелік вимог до корпоративного сектору в ракурсі виконання Програми розвитку G-20.

Таблиця 1

**Напрямки оцінки відповідності діяльності корпоративного сектору
вимогам ОЄСР та G-20**

Принципи	Напрямок впливу на корпоративний сектор	Виконавець
Принцип 1 Умови для довгострокового інвестування	Узгодженість політичних цілей, ефективне регулювання бізнесу, створення робочих місць, підвищення рівня життя, конкурентоспроможність, «зелений» ріст, прозорість, справедливість, нагляд	Національний уряд
Принцип 2 Розвиток заощаджень та інституційних інвесторів	Підвищення прозорості винагород, сприяння конкуренції, зменшення стимулів для маржинального росту	
Принцип 3 Управління інституційними інвесторами	Виявлення екологічних, соціальних та корпоративних ризиків управління	Керівний орган інституційного інвестора
	Виявлення конфлікту інтересів	Органи нагляду та контролю
	Контроль механізму корпоративного управління, агентських відносин та винагород по усьому ланцюгу інвестування	
Принцип 4 Фінансове регулювання, податки, вартість	Укріплення наглядових та контрольних функцій	Уряди
Принцип 5 Механізми фінансування та співробітництво інвесторів	Державне втручання в діяльність інституціональних інвесторів відбувається на основі недоліків ринку та оцінки соціально-економічного та екологічного впливу	Наглядові органи, національні уряди
	Сприятливе політичне середовище	
Принцип 6 Інвестиційні обмеження	Полегшення контролю наглядових органів, стимулювання інвесторів до розширеної звітності	Наглядові органи, національні уряди
Принцип 7 Обмін та розкриття інформації		
Принцип 8		

Фінансова освіта, захист прав споживачів		
--	--	--

Укладено автором за джерелом [1]

З 2013 р. основною темою обговорення в рамках зустрічі G-20 було регулювання діяльності корпоративного сектору з метою досягнення суспільного розвитку були напрямки антиофшорного законодавства, які має бути впроваджено у всіх країнах ринкової спільноти. Підтверджений курс на відмову від ліберального ставлення до фінансових інститутів на користь державних регуляторних важелів підтримки зростання. Насамперед, йдеться про розробку заходів що дозволять стягувати податки з транснаціональних корпорацій [7]. За попередніми підрахунками майже 2/3 усіх трансграничних операцій здійснено між компаніями однієї групи: тобто в межах пов'язаних фірм олігопольного ядра [8].

За результатами проведення Форуму соціальної відповідальності бізнесу ділових кіл, неурядових організацій, представників науки було ухвалене рішення щодо підтримки ідеї впровадження соціально-відповідального договору. Соціальна відповідальність корпоративного сектору використовується як головна інституціональна неформалізована складова функціонування бізнесу в розвиненому ринковому середовищі. Проблема стає гострою: на фоні створення системи нестачі інформації, виглядає гіпотетично спроможність за рахунок власного професіоналізму забезпечити баланс інтересів між суспільними завданнями розвитку та метою прибутковості власної приватної структури.

Як зазначав Адам Сміт «невидима рука ринку» функціонує лише тоді, коли гарно видно «каральну руку закону». Означений симбіоз забезпечує «невидима рука держави» [9]. Мета нормативного регулювання ЄС - обмежити негативні наслідки економічної поведінки учасників, що досягається за рахунок впровадження стандартів соціальної сфери або підприємництва.

Особлива увага приділяється всім аспектам прозорості: в правах виконавчих органів та топ-менеджменту, законодавчому відправленню та трактуванню, домовленостям (особливо при укладанні угод «із зацікавленістю»), прогнозованій ризиковості, структурі, політиці управління та формуванні Кодексу корпоративного управління підприємства, включаючи відносини із робітниками та зацікавленими особами. Посилені вимоги до аудиту діяльності, включаючи аналіз проведення загальних зборів, діяльності його секретаря та ведення протоколу засідання.

Посилення заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією в державних структурах та боротьба з тінізацією реальної економіки в корпоративному секторі стали одним із головних завдань управління корпоративним сектором та державним впливом. За оцінками ОЄСР тінізація економіки у світі зростає щорічно на 6,2% (загальноекономічні темпи росту – 3,5%). Найбільш активні прояви корупційної та тіньової діяльності в ринкових економіках спостерігаються в політичному та економічному середовищах, і особливо - у сфері корпоративних відносин. Треба зазначити, що останній вид діяльності набув вираженого менеджерського забарвлення. В Германії рівень втрат від махінацій у корпоративному секторі склав – близько 500 млн. €, в Японії – більше 2 млрд.йен, в Англії – 1,5 млрд.ф.ст., у Швейцарії – біля 30 млн.шв.фр. [10, с.19-22].

У розвинених ринкових країнах існує атиофшорне, антидемпінгове, антитрансферне законодавство і увага суспільства до засобів контролю за діяльністю корпоративного середовища в кризовій ситуації тільки посилюється.

Особливо широко включений до процесів тіньового виведення фінансових ресурсів банківський сектор. Найбільш помітним це стає в часи розгортання кризи, коли власник фінансової установи воліє вивести особистий капітал замість проводити антикризове управління. Практично за кожним випадком банкрутства, стрімкого продажу або злиття фінансової установи знаходиться корпоративна схема з виведення власності з

податкового поля. За рахунок боротьби із офшорною практикою уникання податків вдалося отримати 37 млрд. дол. надходжень до спільного бюджету ЄС. «Вільний ринок» в європейському форматі є ринком суворого дотримання правил, законодавчих норм та регламентів поведінки компаній з метою скерування їх діяльності у суспільно потрібне русло.

В багатьох країнах ЄС корпоративну соціальну відповідальність включено до головних політик та принципів державного управління [11,12]

Фінансова криза довела важливість відповідності найкращій світовій практиці корпоративного управління. Перш за все, нас зацікавив досвід та практика впровадження відповідальності та транзит принципів бізнесу у бездирективній формі.

Основні параметри саморегулювання було розроблено за допомогою консалтингових та аудиторських компаній із використанням рекомендацій ради Європейської Конфедерації ради директорів (ecoDa) [13], яка систематизувала і розробила рекомендації забезпечення належного управління життєздатністю, подоланням конфліктів в управлінні компанією, залучення додаткових коштів та забезпечення надійності.

Європейська конфедерація об'єднань директорів (ecoDa) та Об'єднання директорів та компаній Бельгії (GUBERNA) пропонують наступний підхід: «Якщо компанія намагається бути більш професійною та життєздатною у своїй діяльності, вона потребує більш серйозного ставлення до питань управління... Ефективне корпоративне управління повинне створити для ради та керівництва належні стимули для досягнення поставлених цілей в інтересах компанії та її акціонерів й сприяти здійсненню ефективного моніторингу». Шляхом реалізації належного управління визнано прозорість поведінки менеджменту та стейкхолдерів [14].

Незважаючи на те, що джерелом влади в корпоративній структурі є власність, процес делегування виконавчих повноважень визнано необхідною умови для забезпечення гнучкості компанії. З другого боку, ефективне корпоративне управління забезпечується щільною системою контролю та

перевірки. Для мінімізації ризиків кожне рішення повинне підлягати незалежній зовнішній перевірці, так само, як і в межах компанії мають існувати чіткі лінії підзвітності. Так корпоративна прозорість забезпечує ефективне заохочення до відповідальної поведінки підприємства.

Певний рівень прозорості в багатьох країнах визначено законодавчо, але - це лише мінімально необхідний рівень. Нелістингові компанії часто називають «закритими компаніями». В цьому сенсі заміна власника-керівника на зовнішнього, а краще – незалежного, керівника визнається в розвиненому європейському суспільстві як ознака прагнення прозорості та шлях до відкритості компанії.

Безумовно компанії можуть самі вирішувати у який спосіб буде реалізований принцип ефективного корпоративного управління: впровадження прозорості. Але у загальному вигляді шлях до відкритості та суспільної відповідальності нелістингової компанії може включати наступні кроки:

- зміни у відносинах «акціонери-підприємство» через свідомий відхід власників від управління компанією на користь професійного незалежного менеджменту. Початковим етапом визнано введення до складу Ради першого незалежного не виконавчого директора;

- розширення складу власників за рахунок надання частки по'язаним компаніям і відмова від консолідації власності;

- збільшення складності бізнесу та його напрямків.

Важкою проблемою для олігополістичної держави, такої як, наприклад, Україна, є вимога розкриття кінцевого бенефіціара. Особливої значущості це набуває в суспільно важливих галузях харчової промисловості, адже 72% складу олігопольного ядра харчової промисловості, яке контролює майже 90% сукупного виробництва, вже не належить національній юрисдикції. Наприклад, в оліє-жировому комплексі сформовано ринкову структуру галузі яка базується на іноземній власності на сільськогосподарські площі для виробництва сировини, іноземне володіння сировиною, іноземну власність на

виробничі фонди, іноземну власність на результат переробки (кінцеву продукцію), і як наслідок – іноземну приналежність маржі, що акумульовано у кінцевому продукті незалежно від географії її отримання. Принаймні відносно оліє-жирового комплексу втрачено сенс відносити його до сфери національної економіки, оскільки усіма складовими його змінено українську приналежність.

При цьому офшорна частина власності в оліє-жировому комплексі коливається від 66,4 до 96,8%, в кондитерській від 66,6 до 97,8%, в лікеро-горілчаній 66,5% - тобто наявний повний офшорний контроль корпоративного управління діяльністю сектора. Доречи, в ЄС запроваджено режим контролю продукції, що надходить із третіх країн та обмеженні контрактних угод з країнами офшорної реєстрації, введено складні і тривалі процедури зміни власника, перереєстрації або виводу грошового ресурсу у іншу юрисдикцію. Наприклад, закриття компанії або переведення основної маси грошей потребує підтвердження походження статків, антикорупційної та антитерористичної перевірки, що займає понад рік у часі.

Прозорість – це спосіб існування у цивілізованому ринковому середовищі, коли компанія надає усім зацікавленим сторонам достатню інформацію для прийняття рішень. У ширшому розумінні прозорість означає наявність ефективних комунікацій та взаємодії між керівництвом компанії, з одного боку, та акціонерами, кредиторами, постачальниками та іншими ринковими агентами і суспільством у цілому — з другого. Прозорість бізнесу включає у себе і відкритість бізнесу, тобто не тільки надання інформації про діяльність компанії, а і її повноту та зрозумілість, а також співпрацю на основі врахування потреб інших контрагентів. У сучасній економіці прозорість є провідним елементом ринкової стратегії підприємства і спирається на стабільність його ринкової позиції та очікувані напрямки та темпи розвитку.

Тому дослідники розглядають 2 типа прозорості: зовнішню та внутрішню.

З огляду на рівень прозорості, опортуністичність вимог власника або конфліктність менеджменту виявляються у характері управління в компанії. Прозорість як лакмусовий папір може бути вигідним власнику та/або менеджеру лише тоді коли сумарний очікуваний ними прибуток від прозорості буде вищим ніж у сірій схемі. І навпаки: якщо власник включає менеджера до схеми отримання сірих прибутків прозорості діяльності компанії – годі очікувати.

Li Jin, S. Myers визначають прозорість як наявність інформації: внутрішньої, яку надає менеджмент міноритарним власникам, та зовнішньої, яку менеджмент надає мажоритарним власникам аби збільшити особистий *private benefits*. Тобто максимізуючи власний корисний ефект менеджер зменшує обсяг достовірної інформації для власника. Оскільки існує від'ємна кореляційна залежність між *private benefits* та доходом компанії.

На основі вищезазначеного можна змоделювати декілька схем поведінки в умовах конфлікту інтересів у компанії:

Варіант 1. Якщо менеджер діє на власну користь та обирає варіант бізнесового проекту, де його *private benefits* має максимальне значення, все ж таки існує вірогідність, що його дії буде викрито, а його суттєво матеріально покарано або звільнено. Узгодженість діяльності акціонерів означає впровадження прозорості, а в цих умовах менеджер не зможе здійснювати діяльність на власну користь. Таким чином, чим вище прозорість, тим менше конфлікт інтересів. У разі встановлення прозорості на заохочення менеджера виділяються кошти за домовленістю акціонерів, що не допускає конфлікту інтересів.

Варіант 2. Мажоритарний власник займає опортуністичну позицію по відношенню до компанії. Ця ситуація можлива, коли кошти компанії вилучаються на понаднормоване споживання власника або виводяться за межі компанії до офшору, іншого не пов'язаного підприємства. Ця ситуація часто зустрічається, коли власник особисто здійснює керівництво компанією. Але вірогідність створення зовнішньої прозорості підвищується коли:

- рівень покарання суттєво збільшується;
- зростає внутрішня прозорість компанії;
- коли зростає частка альтернативного акціонера;
- коли зменшується *private benefits* акціонера.

Варіант 3. У цій ситуації власник залучає до «маніпулятивної» схеми менеджера і спільно здійснюється виведення активів, прибутку, обігових коштів на шкоду компанії та суспільству.

У цьому випадку, якщо відбувається концентрація власності в руках одного акціонера можливість об'єднання інтересів мажоритарного власника та менеджера зменшується і вірогідність впровадження прозорості в компанії знижується. У цьому випадку впровадження прозорості співпадатиме з інтересами мажоритарного власника, коли рівень його персональних прибутків від діяльності компанії буде знижуватись. Впровадження прозорості може стати привабливим для означеної ситуації і у випадку, коли стає нагальною потребою зниження або розподіл ризиків, тобто залучення інвестора.

Варіант 4. Залучення інвестора – потребує підготовки та впровадження прозорості зовнішньої та внутрішньої, оскільки головною умовою кваліфікованої інвестиції, так само як і вихід на IPO, є повний аудит компанії. У цьому випадку, впровадження прозорості – це сигнал, що компанія прибуткова, у разі не перспективності компанії – впровадження прозорості є не вигідним для менеджменту та акціонерів. Дослідженнями, що були проведені [15] встановлено, що в компаніях де з'являється прозорість, частка мажоритарного акціонера наближується або перевищує 75%, саме у цьому випадку виникає необхідність розподілу ризиків. Але саме компанії, що не виходять на лістинг складають переважну більшість національного корпоративного сектору. Таким чином, однією із нагальних потреб стає впровадження прозорості та відповідальності у цій групі.

Розкриття інформації визнано одним із основних правил корпоративного управління. Його якість не залежить від обраної моделі корпоративного

управління і спирається на наявність формальних та неформальних інструментів та правил. Нами досліджується цей аспект через призму дотримання корпоративним сектором принципів ОЄСР та інтеграційних вимог ЄС.

В Україні розпочато обчислення Індексу прозорості у 2012 р. завдяки зусиллям Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності». Просування програми обчислення Індексу прозорості фінансується USAID в рамках проекту «Об'єднуємося заради реформ» (UNITER). Центром розпочато щомісячний секторальний аналіз сайтів компаній з метою дослідження політик та практик в сфері корпоративної соціальної відповідальності.

Індекс формується з урахуванням чотирьох критеріїв:

- публікація звітності, що віддзеркалює практики компанії у соціальній та екологічній сферах – 40%;
- доступність інформації та розкриття її за напрямками КСВ – 15%;
- прозорість (легкість доступу до означеної вище інформації – «контакт в один клік») – 35%;
- навігація (наявність контактних зв'язків, можливість використати сайт людьми з обмеженими можливостями) – 15%.

За даними нашого дослідження рівень прозорості в провідних компаніях харчової промисловості коливається від 12 до 140 балів або 6 -70%. Найвищий показник прозорості демонструє ПрАТ «Оболонь», найнижчий – ПрАТ «Філіп-Моррис».

Звертає увагу нехтування наданням громаді, суспільству, зацікавленим сторонам інформації щодо суспільно важливих, реформаторських та інтеграційних напрямків діяльності компаній. Здебільшого компанії пропонують яскравий популістський буклет/сайт, іміджевого та маркетингового спрямування, який може бути оцінено як PR-захід.

Започаткування впровадження прозорості у корпоративному управлінні в пострадянському просторі відбувалося у контексті розвитку фондового

ринку. Використовувалось 3 моделі: у Болгарії, Чехії, Литві, Румунії та Словачії – це був примусовий захід після приватизації (проводився під впливом жорсткого регулювання і стосувався володіння мінімальними пакетами акцій – від 5%), в Угорщині, Латвії, Естонії, Словенії та Польщі – як добровільна ініціатива, вимоги зростали еволюційно в залежності від розвитку ринку; в Росії та Україні – використано комбінований метод. В Польщі вимоги до розкриття інформації та прозорість інформації про компанію закріплено в Комерційному кодексі.

Між тим, в і пост трансформаційних країнах, наприклад в Болгарії, вимогу розкриття інформації закріплено на рівні національного законодавства: законом про торгівлю (Commercial Law), законом про бухгалтерський облік (Accounting Law), законом про незалежний фінансовий аудит (Law on Independent Financial Audit), законом про публічне розміщення цінних паперів (Law on Public Offering of Securities). Також в болгарських компаніях обов'язково готується звіт керуючих, що підлягає незалежному аудиту. Поряд із цим щорічний звіт компанії затверджується суспільним аудитом. Обидва звіти містять інформацію про характер та якість ділових практик компанії, що є першим рівнем відкритості інформації за нормами ЄС. Аналогічних правил дотримуються в Хорватії, Румунії та Польщі [16].

За результатами аналізу Центру «Розвиток КСВ» рівень прозорості сайтів компаній в Україні не підвищується [17]. Експертами Центру визнано, що найбільших успіхів у цій сфері серед підприємств харчової промисловості досягла компанія «Оболонь», яка підвищила рівень прозорості з 25% у 2012 р. до 70% - у 2014 р., та до 60% у 2019 р.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що прозорість поки що не сприймається національними компаніями як конкурентна, суспільна та іміджева перевага. Більше того, в олігопольному ядрі, незалежно від підпорядкування компанії, вкорінилася маніпулятивна практика ділових стосунків, що ґрунтуються на особистих преференціях, елітарності або особливих відносинах із владною адміністрацією. Джерелом всіх негараздів в

національній практиці корпоративного управління є втаємничення бенефіціарних власників акцій компанії та голосування ними. Мова йде про виведення активів, шахрайстві з боку власників із застосуванням маніпулятивних схем розмивання часток у статуті, фіктивного банкрутства тощо. В національному законодавстві відсутні позиції щодо контролю угод із зацікавленістю, відсутня практика визнання їх недійсними. Також є відсутніми і юридичні вимоги щодо розкриття зацікавлених сторін при укладенні угоди. Практика використання інсайдерської інформації має специфіку: вона застосовується в процесі прийняття рішень на державному рівні.

Література.

1. Содействие более долгосрочному инвестированию институциональными инвесторами: отдельные вопросы и меры политики URL: <http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/48616812.pdf> - (дата звернення 03.08.2020)
2. Мін'юст пояснив новації з поданням інформації про кінцевого бенефіціарного власника URL: <https://interbuh.com.ua/ru/documents/onenews/68191> - (дата звернення 03.08.2020)
3. Фох М. Актуальные проблемы корпоративного управления URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/finance/russian/reportsandopinions/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D1%8B%D0%9C%D0%B5%D1%80%D1%80%D0%B8%D1%82%20%D0%A4%D0%BE%D0%BA%D1%81.pdf>- (дата звернення 03.08.2020)
4. Татару Б. Прозрачность владения акциями и взаимодействие с акционерами URL: http://nrcbroker.ru/Upload/45/survey_1.pdf- (дата звернення 03.08.2020)
5. *Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки)*: монографія (2013). НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, Україна
6. Курінна І., Малярчук В., Саприкіна М., Супрунюк М., Трегуб О. (2015.) *Прозорість і корпоративна соціальна відповідальність*. К.: Поліграфія «Юстон»
7. G20 communique: the text in full. The full text of the leaders' declaration released today, following the G20 Summit in Seoul. *The Guardian* URL: <http://www.theguardian.com/business/2010/nov/12/g20-declaration-full-text-> (дата звернення 03.08.2020)
8. *Економічна злочинність: проблематика міжнародної співпраці* (2008) Європейський Центр Варшавського Університету Офіс Ради Європи, Польща.
9. Ламуру Х., Поль Р. (2009) *Економіка и право* . Weinheim, Австрія
10. Гранди Т. (2008) *Слияния и поглощения. Как предотвратить разрушение корпоративной стоимости, приобретая новый бизнес*. Эскиммо, Москва, Росія
11. CSR gov. URL: <http://csrgov.dk/> - (дата звернення 03.08.2020)
12. Minitere de l'ecologie, du developpment durable et de l'energie Режим доступу: <http://www.developpement-durable.gouv.fr/> - (дата звернення 03.08.2020)
13. The European Confederation of Directors Associations. URL: www.ecoda.org/ - (дата звернення 03.08.2020)

14. GUBERNA . URL: <http://www.guberna.be/> - (дата звернення 03.08.2020)
15. OECD (2001). Behind the Corporate Veil. Using corporate entities for illicit purposes. Paris: OECD. *ACCOUNTING REVIEW*. Vol. 71. No 4.;
16. Corporate Governance Assessment . Open Knowledge Repository. World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2112>- (дата звернення 03.08.2020)
17. Прозорість сайтів українських ТОП -100 не підвищується/ Центр «Розвиток КСВ»
.URL: <http://csr-ukraine.org/article/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%be%d1%80%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c-%d1%81%d0%b0%d0%b9%d1%82%d1%96%d0%b2-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d1%85-%d1%82%d0%be%d0%bf-100-%d0%bd%d0%b5/> - (дата звернення 03.08.2020)

References.